

HARCERSTWO POLSKIE W PAŃSTWIE ROSYJSKIM

Rozглянуто польське харцерство як різновид скаутівського руху, історія його виникнення і розвитку в Російській імперії. Охарактеризовано діяльність основних об'єднань, ключові фігури і головні напрями діяльності.

Ключові слова: харцери, скаути, Російська держава.

Rассмотрено польское харцерство как разновидность скаутского движения, история его возникновения и развития в Российской империи. Охарактеризовано деятельность основных объединений, ключевые фигуры и главные направления деятельности.

Ключевые слова: харцеры, скауты, Российское государство.

The Polish Scouting and Guiding Association is being reviewed as a variation Scouting Movement: its rise and development history in Russian Empire. The activity of main unions, key figures and main activity course are characterised.

Key words: ZHP, Scouts, Russian state.

Harcerstwo zwane u swego zarania «polskim skautingiem» powstało w okresie poprzedzającym wybuch I wojny światowej i rozwijało się głównie w zaborze austriackim w Galicji i pozostającym w granicach Cesarstwa Rosyjskiego Królestwie Polskim. Ośrodki pracy skautowej tworzone były również w środowiskach Polaków, zamieszkujących poza granicami ziem etnicznie polskich. W latach 1911-1914 skautowe zastępy i drużyny rozpoczęły działalność w Niemczech (Berlin, Bochum), w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej (Nowy Jork, Buffalo) oraz w Rosji (Kijów) [1, s. 139,145-146].

Na terenie Cesarstwa Rosyjskiego skauting polski dynamicznie rozwijał się w okresie I wojny światowej, ale początki pracy skautowej na Ukrainie zwanej ówczesnie w polskich środowiskach Rusią, przypadają na rok 1912. Wówczas to w Kijowie z inicjatywy studenta Uniwersytetu kijowskiego i członka Narodowej Organizacji Akademickiej «Polonia» Józefa Dybowskiego powstał zastęp skautowy «Kruków» [1, s. 144; 2, s. 89; 3, s. 75]. Zastępowym został współzałożyciel tego zespołu skautowego Władysław Niekrasz, jednocześnie autor opracowań dotyczących powstania i rozwoju polskiego skautingu na Rusi [4; 5; 6]. Do rozwoju pracy skautowej w omawianym okresie przyczyniło się upowszechnienie w środowiskach młodzieży podręcznika skautowego Andrzeja Małkowskiego «Skauting jako system wychowania młodzieży na podstawie dzieła gen. Baden-Powella» oraz kolportowanego nielegalnie i krążącego po Kijowie w odpisach «Skauta» – pisma wydawanego we Lwowie, które «dostarczało bodźców i treści do pracy». Na przełomie lat 1913-1914 zastęp «Kruków» przekształcił się w pluton skautowy. Na początku 1914 roku powstał żeński zastęp skautowy. Równocześnie powstanie Pierwszy zastęp skautek [2, s. 89].

Do dalszego rozwoju organizacyjnego skautingu przyczyniły się działające ówczesnie stowarzyszenia, grupujące dorosłych i młodzież polską: Towarzystwo Gimnastyczne «Sokół», Związek Młodzieży Polskiej «Zet», Narodowa Organizacja Akademicka «Polonia» i «Korporacja». Wiosną 1913 roku odbyła się konferencja przedstawicieli Związku Młodzieży Polskiej «Zet-u» i Narodowej Organizacji Akademickiej «Polonia» – Jerzego Grzymałowskiego i Władysława Niekrasza, w wyniku której Władysławowi Niekraszowi powierzono zadanie zorganizowania pracy skautowej w Kijowie. W celu rozszerzenia ruchu skautowego na całą Ukrainę i Rosję powołano Komisję Skautową, złożoną z przedstawicieli wspomnianych wyżej stowarzyszeń, w osobach: Jerzy Grzymałowski, Stanisław Grzymałowski, Józef Stołyhwo, Józef Kuszel, Władysław Niekrasz, Stefan Radomski, a ponadto Aleksander Dobrowolski i Tadeusz Rohoziński [2, s. 89-90; 3, s. 75; 7].

Działalność skautową prowadzono w ścisłej konspiracji wobec władz rosyjskich, a nawet i społeczeństwa polskiego. W początkach 1914 roku w Kijowie powstała Komenda Skautowa, w której Władysław Niekrasz został zastępcą Komendanta Stefana Radomskiego. W kwietniu 1914 roku Stefan Radomski nawiązał kontakt ze Związkowym Naczelnictwem Skautowym we Lwowie, a współpraca ta w świetle przyjętej przez oba ośrodki deklaracji, opierała się zasadach, wedle których «*dla zachowania jednolitości ruchu skautowego w Polsce, będzie (Komenda) w pracy skautowej kroczyć tą drogą, która uznana została za właściwą przez Związkowe Naczelnictwo Skautowe we Lwowie*», ponadto «*skauting polski w cesarstwie rosyjskim w swojej istocie niczym nie powinien się różnić od skautingu w Polsce rdzennej*» [2, s. 90]. Dzięki nawiązanym kontaktom ze Związkowym

Naczelnictwem Skautowym we Lwowie, Władysław Niekrasz wziął w lipcu 1914 roku kursie skautowym w Skolem. Kursy w Skolem prowadzone przez Naczelnego Komendanta Skautowego dr Kazimierza Wyrzykowskiego miały zasadnicze znaczenie dla tworzenia środowiska zwartej ideowo starszyny skautowej oraz adaptacji w warunkach polskich ideologii angielskiego skautingu gen. Roberta Baden-Powella [2, s. 91; 3, s. 53-55, 366].

Rozwój skautingu w wielu miejscowościach poza Kijowem: w Humaniu, Płoskirowie i Równem, przyczynił się do utworzenia 26 listopada 1914 roku Związkowej Komendy Skautowej na Rusi. Komendę stanowili: naczelnik Stefan Radomski, zastępca Władysław Niekrasz, skarbnik Stanisław Grzymałowski, sekretarz Tadeusz Rohoziński. Władysław Niekrasz jako członek Związkowej Komendy Skautowej, pełnił funkcję komendanta drużyn kijowskich. Wedle stanu na dzień 26 listopada 1914 roku skauting kijowski liczył 82 członków. Ze względu na warunki polityczne, praca skautowa koncentrowała się na działalności samokształceniowej, w mniejszym stopniu na uprawianiu technik skautowych, rzadko organizowano wycieczki, harce lub kolonie skautowe. Samokształcenie na Ukrainie poza skautingiem prowadziła tzw. Korporacja Uczniowska na Rusi, będąca organizacją tajnego szkolnictwa polskiego, kierowana przez Biuro Centralne Korporacji Uczniowskiej. W Kijowie zajęcia sportowe mogły odbywać się w siedzibie Towarzystwa Gimnastycznego «Sokół», w którym kierownikiem był Stefan Radomski. Mimo usilnych starań czynionych ze strony działaczy skautowych nie udało się zorganizować Patronatu, który zalegalizowany jako Towarzystwo Opieki nad Polską Młodzieżą Szkolną, w zakresie działania wspierałby wychowanie młodzieży w duchu skautowym. W maju 1915 roku praca skautowa na Ukrainie rozwijała się dodatkowo w Berdyczowie, Winnicy, Żytomierzu, Kamieńcu Podolskim i Kowlu. Ogółem skauting polski na Ukrainie skupiał 209 członków. Wyrazem prężności organizacyjnej skautingu kijowskiego było zorganizowanie w 1915 roku pierwszego kursu skautowego, w którym uczestniczyło 9 instruktorów skautowych z Kijowa (5 osób), Białej Cerkwi (2 osoby), Żytomierza i Równego (po 1 osobie). Kurs prowadził Stefan Radomski, zaś zajęcia kursowe odbywano w Kijowie i okolicach miasta. Wytopienie kursantów przez policję i groźba aresztowań spowodowały przerwanie tego wyjątkowego przedsięwzięcia [2, s. 91-92; 8; 9, s. 12-20].

W drugiej połowie 1915 roku na Ukrainie i w Rosji znalazło się około 2 milionów Polaków, wysiedlonych z terenów Królestwa Polskiego, Białorusi i Litwy oraz niewielka liczebnie emigracja polska z Galicji Wschodniej. Wśród mas tej ludności znaleźli się wybitni działacze skautowi: Kazimierz Lutosławski, Stanisław Siedlaczek, Jadwiga Falkowska oraz liczne grupy skautów i skautek. W 1915 roku w Kijowie znalazło się kilku członków Związkowego Naczelnictwa Skautowego ze Lwowa. W grudniu 1915 roku w Kijowie odbył się I Zjazd Skautowy, który opracował i przyjął regulaminy i zasady oparte na dokumentach Związkowego Naczelnictwa Skautowego ze Lwowa. Na zjeździe tym powołano Naczelnictwo Skautowe na Rusi i w Rosji. Naczelnikiem na okres 3 lat został Stanisław Siedlaczek, a w skład Naczelnictwa weszli ponadto: Robert Daszkiewicz, Stanisław Gibess, Henryk Glass, Jan Grabowski, Olgierd

Grzymałowski, Kazimierz Nowak «Czepczyński», Alojzy Pawełek, Eugeniusz Piasecki, Tadeusz Sopoćko, Roman Wasilewski oraz Stanisław Sielecki. Środowisko skautek reprezentowały w Naczelnictwie: Stanisława Dziewanowska, Natalia Majewska-Niekraszowa, Wanda Rówieńska, Helena Sakowiczówna, Janina Tynicka, Maria Wyżdżanka, Maria Skokowska oraz Zofia Smolikówna-Grabska, równocześnie przewodnicząca Sekcji Żeńskiej Skautingu w Rosji. W grudniu 1916 roku odbył się w Kijowie II Zjazd Harcerski. Wedle ogłoszonych na tym zjeździe danych liczba harcerzy i harcerek sięgnęła 2 350 osób, zorganizowanych w 37 środowiskach¹ [1, s. 144; 3, s. 113-115; 9, s. 12-20].

Głównymi celami pracy skautowej były: zjednoczenie całego ruchu skautowego, pozyskanie dla idei skautowych przychylności społeczeństwa polskiego oraz wyszkolenie kadr instruktorskich. Propagowaniu idei skautowych służył organ prasowy Naczelnictwa, pismo «Młodzież», ukazujące się od kwietnia 1916 roku w Kijowie pod redakcją Zofii Grzymałowskiej i Tadeusza Uhmy. Od dnia 1 października 1917 roku pismo to stało się własnością Naczelnictwa Skautowe na Rusi i w Rosji i zmieniło nazwę na «Harce». Redaktorem pisma został Stanisław Siedlaczek. Ostatni numer «Harców» ukazał się na początku 1919 roku [1, s. 144; 3, s. 115].

W 1916 roku Naczelnictwo Harcerskie w Kijowie zorganizowało jawny, dwutygodniowy kurs instruktorski w Syrcu pod Kijowem dla 40 uczestników, oficjalnie dla władz rosyjskich organizatorem kursu było Towarzystwo Pomocy Ofiarom Wojny. Komendantem kursu był Eugeniusz Piasecki. Kolejne kursy harcerskie zorganizowane zostały już po upadku caratu w prywatnej willi «Kiń Grust» («Rzuć Smutek») pod Kijowem w maju 1917 roku (100 kursantów) i w 1918 roku (150 kursantów). Od 1915 roku skauting polski odgrywał również ważną rolę w pracach wojskowych na Ukrainie. Komenda Hufca Kijowskiego i Naczelną Komendę Skautową na Ukrainie urządziły kurs wojskowy, prowadzony przez przybyłego z Warszawy instruktora Polskiej Organizacji Wojskowej Bolesława Szymanowskiego. Wielu harcerzy kijowskich jeszcze przed niemiecką okupacją Ukrainy i czasie tej okupacji było członkami POW [3, s.115]. Po wybuchu rewolucji lutowej w Rosji w 1917 roku nastąpiła legalizacja pracy harcerskiej i znaczny jej rozwój. W październiku 1917 roku Harcerstwo Polskie w Państwie Rosyjskim liczyło ponad 5 000 harcerek i harcerzy, skupionych w 70 środowiskach. Swoim zasięgiem ruch harcerskie objął tereny od Piotrogradu na północy do Odessy na południu, Taganrogu, Tyflisu; na wschodzie do Permu, Samary i Uralu. Dla ułatwienia pracy organizacyjnej utworzono podległe Naczelnictwu Harcerskiemu w Kijowie 3 chorągwie harcerskie: Kijowską, Moskiewską i Piotrogradzką oraz Okręg Północny Perm. Dnia 3 marca 1917 roku odbyły się pierwsze jawne ćwiczenia polowe drużyn kijowskich, w których uczestniczyło 178 harcerzy. Inspiracją do tworzenia w różnych miejscowościach i kręgach polskiego wychodźstwa nowych ośrodków pracy harcerskiej były wydawnictwa harcerstwa kijowskiego z lata 1917-1918: książki Stanisława Sedlaczka «Szkoła harcerza» i «Sprawności

¹ Od 1916 roku na ziemiach polskich w miejsce dotychczasowych terminów: skaut, skautka, skauting, upowszechniają się polsko brzmiące nazwy: harcerstwo, harcerz, harcerka.

skautowe», «Książeczka harcerza» w opracowaniu Henryka Glassa i Tadeusza Sopoćki, «Skaut» i «Pionierka» Stanisława Gibessa, «Młoda drużyna» Alojzego Pawelka. Powstające drużyny harcerskie uznawały zwierzchność Naczelnictwu Harcerskiemu w Kijowie [1, s. 144; 3, s. 115-118].

Ważnym wydarzeniem w życiu harcerstwa kijowskiego był zorganizowany w Kijowie w dniach 29-31 grudnia 1917 roku III Zjazd Harcerski. W trakcie jego trwania zorganizowano wystawę prac hufca kijowskiego. Wedle podawanych danych Harcerstwo Polskie w Państwie Rosyjskim w końcu 1917 roku liczyło 80 ośrodków pracy harcerskiej (gniazd), 95 drużyn harcerzy, 64 drużyny harcerzek, 17 drużyn wilcząt (zuchów). Ogółem w organizacji skupiono 5 100 harcerzy, 2 700 harcerzek, 40 instruktorów oraz 200 osób, pełniących funkcje instruktorów. W czasie zjazdu podjęto uchwałę o objęciu pracą organizacyjną wilcząt czyli dzieci w wieku 8-11 lat; zarządzono powrót młodzieży harcerskiej do odradzającej

się Polski. W połowie 1918 roku Harcerstwo Polskie w Państwie Rosyjskim zrzeszało około 10 000 członków [1, s. 144].

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w listopadzie 1918 roku następował stopniowy powrót ludności polskiej w granice odrodzonego państwa, a wraz z nią ulegały likwidacji poszczególne ośrodki pracy harcerskiej. Działalność Naczelnictwa Harcerskiego oraz drużyn w europejskiej części Rosji trwała do czerwca 1919 roku, kiedy to ostatni członkowie Naczelnictwa Harcerskiego opuścili Kijów. Działalność polskiego harcerstwa kontynuowana była w azjatyckiej części Rosji w ramach Harcerstwa Polskiego na Syberii. Formalnie Harcerstwo Polskie w Państwie Rosyjskim weszło w skład Związku Harcerstwa Polskiego na Zjeździe Zjednoczeniowym w Lublinie w dniach 1-2 listopada 1918 roku. Naczelnictwo Harcerskie Harcerstwa Polskiego w Państwie Rosyjskim rozwiązało się 3 stycznia 1921 roku [1, s. 144; 3, s. 116, 118-126].

BIBLIOGRAFIA

1. Leksykon Harcerstwa / Pod red. Olgierda Pietkiewicza. – Warszawa, 1988.
2. Harcerstwo a narodziny i początki II Rzeczypospolitej (1910-1921). Antologia tekstów historycznych i literackich / Wybór i opracowanie Marian Marek Drozdowski. – Warszawa, 1998.
3. Błażejowski W. Z dziejów harcerstwa polskiego (1910-1939)...
4. Niekrasz W. Harcerze w bojach 1914-1921. cz. 1 / W. Niekrasz. – Warszawa, 1932.
5. Początki ruchu harcerskiego na Rusi // Młodzież. – 1917.
6. Początki ruchu harcerskiego na Rusi // Harce. – 1918.
7. Harce. – 1918. – nr 6.
8. Harce. – 1918. – nr 2-3.
9. Siedlaczek S. Harcerstwo na Rusi i w Rosji 1913-1920. – Warszawa, 1936.

Рецензенти: Котляр Ю.В., д.і.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили;
Пронь С.В., д.і.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

© Стефаньяк Р., 2010

Стаття надійшла до редакції 11.06.2010 р.